

NEEXISTENCIA UNIVERZÁLNE DOPORUČITELNÉHO MODELU GLOBÁLNEHO VOĽNÉHO TRHU

Michal Moravčík¹

Úvod

Vytváranie globálneho voľného trhu vďaka samotnému historickému vývoju možno charakterizovať ako politický projekt, ktorý sa stal univerzálnym poslaním Ameriky. Jeho presadzovateľom sa podarilo privlastniť si americkú vieru, že ide o unikátnu krajinu, model pre univerzálnu civilizáciu, pričom údelom všetkých spoločností je ju napodobňovať. Je však vysoko pravdepodobné, že žiadny typ kapitalizmu nie je univerzálne doporučiteľný. Každá kultúra by mala mať slobodu vyvinúť svoju variantu a snažiť sa harmonicky vychádzať s variantami rozvinutými u ostatných. Ekonomická reforma musí byť vedená v súlade s hodnotami vlastnej kultúry, aj keď je globálna ekonomika vytváraná podľa vzoru anglosaských voľných trhov je verejne proklamovaným cieľom Medzinárodného menového fondu a postojom príbuzných medzinárodných inštitúcií, ktoré majú významný vplyv. V rámci nadnárodných inštitúcií existujú signály, že dochádza k spochybňovaniu fundamentalizmu voľného trhu. Tvrdenia podľa ktorých musí byť kapitál neobmedzene voľný a iné deduktívne argumenty liberalizmu sú občas podrobené kritike, no napriek tomu je anglosaský voľný trh naďalej modelom ekonomickej reformy a idea, že svetová ekonomika musí byť organizovaná ako jednotný univerzálny trh ešte nebola spochybnená. Úlohou nadnárodných inštitúcií by malo byť vytváranie regulačného rámca, v rámci ktorého by rozličné trhové ekonomiky mali prosperovať, no v súčasnosti sa snažia nanútiť spomenutý typ transformácie odlišným ekonomickým kultúram sveta. História však nepodporuje názor, že by budovanie globálneho voľného trhu bolo možné ľahko reformovať. Muselo dôjsť k veľkej hospodárskej kríze a k skúsenosti z druhej svetovej vojny, aby sa západné vlády zbavili vplyvu, ktorý na nich mali predchádzajúce verzie voľného trhu. Nemožno očakávať, že sa objavia uskutočniteľné alternatívy voči globálnemu voľnému trhu pokiaľ nedôjde k ekonomickej kríze (i keď súčasný globálny systém trpí nestabilitou), ktorá by bola hlbšia ako krízy doposiaľ, aj keď krízy ázijskú, ruskú, či juhoamerickú nazvať malými nemožno.

1. Spojené štáty americké

Úvod implicitne charakterizuje projekt globálneho voľného trhu ako projekt americký, avšak Spojené štáty vždy neboli zástancami svetového voľného trhu. Značnú časť svojej histórie si pestovali pocit jedinečného poslania vo svete a v poslednej dobe je táto nádej spojovaná s univerzálnym dosahom voľných trhov. Ich budovanie má svoje korene v traume spôsobenej ekonomickou depresiou, ktorá zasiahla svet pred druhou svetovou vojnou. Politická elita bola hlboko znepokojená a robila všetko preto, aby sa už nič podobné nezopakovalo. O spôsoboch ako to docieľiť, existovali dve prevládajúce predstavy. Podľa

¹ Ing. Michal Moravčík, PhD; Katedra spojov, Fakulta PEDAS, Žilinská univerzita, Univerzitná 1, 010 26 Žilina
e-mail: Michal.Moravcik@fpedas.utc.sk

prvej z nich by boli nevyhnutné veľké reformy ekonomík, vrátane silných vládnych intervencií na trhoch. Druhá si zasa vyžadovala zabezpečiť americkej domácej ekonomike dostatočný prístup k zahraničným trhom a surovinám, čím by mohla byť zabezpečená expanzia aj bez trhových reforiem v USA, nutná pre zabezpečenie plnej zamestnanosti. Druhá alternatíva sa pre establishment a expertov z Rady pre zahraničné vzťahy ukázala populárnejšou. Americký establishment - predstavitelia zahraničnej politiky a korporácií - sa už počas vojny venovali jej dlhodobým problémom a plánom pre obdobie mieru. Išlo o niekoľko ich študijných skupín dotovaných okrem vládou i mnohými nadáciami. Experti predvídali, že porážka Nemecka a Japonska a zničenie Európy privedie Spojené štáty do nesporne dominantnej pozície, z ktorej budú môcť ovládať povojnové hospodárstvo. Boli presvedčení, že čím bude ekonomika otvorenejšia obchodu a zahraničným investíciám, tým istejšie by bolo približovanie USA k nadvláde. Vychádzajúc z tejto logiky, spoločné plány ministerstva zahraničných vecí a Rady kládli jednoznačný dôraz na vytvorenie inštitucionálneho rámca, ktorý by napomohol vzniku otvorenej globálnej ekonomiky. Rada v internej správe pred jej propagandistickou svetovou prezentáciou požadovala vytvorenie finančných inštitúcií, ktoré by prispeli k stabilizácii mien a podpore programov kapitálových investícií do rozvoja zaostalých a nerozvinutých regiónov. Tento návrh, spolu s ďalšími odporúčaniami viedol k založeniu Medzinárodného menového fondu - MMF a k Medzinárodnej banke pre obnovu a rozvoj známej pod názvom Svetová banka. MMF bol zodpovedný za to, aby jednotlivé meny boli v záujme uľahčenia obchodu likvidné a stabilné, zatiaľ čo Svetová banka mala pomáhať investíciám do nerozvinutých zaostalých regiónov a otvoriť ich pre rozvoj.

Ďalšia iniciatíva Spojených štátov vo veci budovania globálneho voľného trhu vychádzala z dvoch premís. Prvá bola tá, že na udržanie existujúceho kapitalistického systému musia mať Spojené štáty prístup k zdrojom a trhom značnej časti sveta, vďaka čomu by mohli vytvoriť dostatočný exportný prebytok a pomocou neho udržiavať plnú zamestnanosť. Druhou bola tá, že ak by sa v rámci globalizovanej ekonomiky rozširoval americký ekonomický model do ďalších krajín, znamenalo by to, že svet sa môže zjednotiť v pokoji a prosperite. Minimálna pozornosť sa však venovala odlišným ekonomickým kultúram a tradíciám ako i zrejmemu protirečeniu, že keď udržanie prosperity ekonomiky amerického štýlu si vyžadovalo prístup k svetovým zdrojom a trhom, ostatné krajiny budú sotva môcť túto skúsenosť zopakovať. Takisto financovanie priemyselného exportu do krajín s nízkymi príjmami pomocou medzinárodných rozvojových pôžičiek je problematické splatiť, ak tieto krajiny nedosiahnu exportný prebytok, nehovoriac s krajinami, ktoré im tie pôžičky poskytnú. Prípadné vynorené takéto otázky boli rýchlo zatlačené do úzadia mimoriadnosťou vojnového stavu a argumentáciou o životne dôležitých záujmoch, ktorým táto argumentácia mala poslúžiť. Scenár plánovačov sa naplnil.

Dnes je otázne, či americká spoločnosť je spoločnosťou spokojnosti. Pre väčšinu Američanov nebol prah bezpečnosti, na ktorom žije od tridsiatych rokov 20. storočia nikdy tak nízko. Je pozoruhodné, že tieto obavy nie sú vedľajším účinkom ekonomickej stagnácie. Práve naopak. Uplynulých 15 rokov americká ekonomika takmer nepretržite rástla až do nedávneho nedramatického negatívneho stavu, ktorý bol rýchlo preklopený. Produktivita národné bohatstvo sa ustavične zvyšovali. Reštrukturalizácia amerického priemyslu umožnila na úkor Japonska znova dobyť trhy, ktoré už boli považované za stratené. Uvolnenie trhov v Amerike viedlo teda v Amerike k senzačnej ekonomickej konjunktúre. Zároveň však príjmy väčšiny Američanov stagnovali, a u tých u ktorých rástli, sa citelne zvýšilo osobné ekonomické riziko. K prehĺbeniu ekonomického rizika, ktoré postupuje ruka v ruku s premenou kapitalizmu v Amerike na konci 20. a začiatkom 21. storočia došlo v spoločnosti, v ktorej sú napríklad rodiny viac narušené ako v ktorejkoľvek inej krajine. Dôvodom toho je

mimoriadne vysoká úroveň mobility pracovnej sily, ktorá je po zamestnancoch požadovaná. Takisto hodnotenie rekordnej americkej zamestnanosti by malo vychádzať z toho, že zhruba 10% pracovnej sily je zamestnaných na čiastočné úväzky, zhruba rovnaké percento pracuje na dočasných prácach na základe dohody a nakoniec hodnotenie nezamestnanosti musí brať v úvahu obrovský počet väzňov (v roku 1994 bol odhadovaný na 1,5 milióna), ktorý rastie súbežne s rastom kriminality. Hlavné dilemma dnes teda spočíva v probléme, ako zladit' požiadavky deregulovaného trhu s trvalými ľudskými potrebami.

2. Veľká Británia

Klasickým príkladom budovania voľných trhov bol thatcherizmus v Británii, aj keď treba poznamenať, že už pred ňou labouristická vláda začala s demontážou britskej tripartity a takisto s privatizáciou niekoľkých podnikov. Thatcherizmus pripisoval najväčšiu dôležitosť reforme odborov, pretože trojstranná koordinácia ekonomickej politiky medzi vládou, zamestnávateľmi a odbormi sa stala zdrojom konfliktov o distribúciu národného dôchodku, a nie nástrojom tvorby bohatstva či garantom sociálnej súdržnosti. Došlo k vyrúbeniu dani z hlavy, teda dani postihujúcej osoby s volebným právom, ktorú je nutné platiť v rovnakej výške bez ohľadu na výšku príjmov. V roku 1979 ešte vládne inštitúcie vlastnili značnú časť komodít ako je uhlie, oceľ, plyn, elektrická energia, voda, ďalej železnice, aerolinie, telekomunikácie, jadrovú energiu, lodnice a takisto mali významný podiel v ropnom priemysle, bankovníctve, lodnej a cestnej preprave. Do roku 1997 prakticky toto všetko prešlo do súkromných rúk a často s úspechom, keďže už podnikateľské spoločnosti boli schopné financovať svoju technologickú modernizáciu z vlastných zdrojov. Súčasne s touto privatizáciou štátneho majetku prebiehala reorganizácia samospráv a inštitúcií ako zdravotnícke zariadenia, školy, univerzity, väznice, justičné a policajné útvary, ktorých regulácia bola vyňatá z kompetencií miestnych samospráv a spadala paradoxne pod agentúry, ktoré zodpovedali centrálnej vláde. Táto centralizácia bola veľmi výrazná a významná v tom, že vďaka nej dochádzalo k uplatňovaniu trhových princípov s dosahom pre celú spoločnosť. Táto centralizácia prebiehala súčasne so zmenami na trhu práce. Oslabili sa odbory a na trhu práce sa uplatňoval individualistický prístup, čo spolu s monetaristickým úsilím o zabezpečenie stability cien a spomenutou reštrukturalizáciou spôsobilo zvýšenie konkurencieschopnosti britskej ekonomiky, no na druhej strane to malo negatívne sociálne dopady a oslabenie tradičných inštitúcií spoločnosti. Je preukázateľné, ako sa napríklad zvýšila rozvodovosť v rodinách z 12% v roku 1979 na 21% v roku 1992, narástlo percento britských domácností bez práce, to znamená, že žiadny z ich členov nie je zapojený do produktívnej ekonomiky, z 6,5% v roku 1975 na 19,1% v roku 1994, vzrast nezamestnanosti osamelých rodičov, skrátka dochádzalo k trendom podobným ako v USA, čo potvrdzuje zase na druhej strane rast výdajov na udržiavanie verejného poriadku, sprevádzaný rastom kriminality. V roku 1997 už získali konzervatívci najnižší podiel hlasov od roku 1832, aj keď je nutné si uvedomiť, že britská verejná mienka považuje trhovú ekonomiku za samozrejmosť, no želá si, aby niektoré základné veci ako je základná lekárska starostlivosť, školstvo a ochrana pred kriminalitou boli poskytované všetkým ako výraz ich občianstva a aby voľný trh neničil kultúrnu a inštitucionálnu kontinuitu.

3. Nový Zéland

Najambicióznejším pokusom o vybudovanie voľného trhu v tomto storočí bol experiment na Novom Zélande. Po roku 1980 bol posun v politike Nového Zélandu nevyhnutný, pretože existovali obavy, že by Nový Zéland mohol prísť o svoj štatút ekonomiky vyspelého sveta. Vychádzalo sa z predstavy vtedajšieho ministerstva financií, podľa ktorého sa krajina stávala stále menej ekonomicky udržateľnou, čo bolo vedľajším produktom postupujúcej ekonomickej globalizácie, hlavne zrodu úspešných modernizovaných

ekonomík v krajinách, ktoré patrili do tretieho sveta, ako napríklad Singapur. V roku 1984 boli zrušené všetky regulácie zmenných kurzov, bola uvoľnená parita meny, deregulovali sa ceny, úrokové miery, mzdy, nájomné a úvery. Boli odstránené dovozné licencie a znížené clá. Väčšina štátnych podnikov a majetkov vo vlastníctve štátu bola privatizovaná a hlavne sa upustilo od politiky plnej zamestnanosti, čo malo na Novom Zélande dlhú tradíciu a došlo k deregulácii trhu pracovnej sily. Iba na Novom Zélande došlo k odstráneniu dotácií do poľnohospodárstva. Štátne nemocnice boli transformované na komerčné podniky, transformované bolo aj školstvo, pričom zodpovednosť za vzdelanie bola prenesená na miestne školské rady. Z ekonomického hľadiska dosiahol tento experiment svoj cieľ. Reštrukturalizoval ekonomiku, čo bolo vykonať nevyhnutné, aj za cenu toho, že Nový Zéland sa stal závislý na svetových kapitálových trhoch a narušila sa v krajine sociálna súdržnosť.

4. Mexiko

Ďalším významným príkladom projektu zavádzania voľného trhu je Mexiko. Od začiatku osemdesiatych rokov kroky jeho politickej elity korešpondovali so zámermi nadnárodných finančných inštitúcií. Vláda Miguela de la Madrida v rokoch 1982-1988 zaviedla pod záštitou Medzinárodného menového fondu program úsporných opatrení vo forme znižovania vládnych výdajov, mzdovej a cenovej regulácie a privatizácie. Následná vláda prezidenta Salinasa (1988-1994) uzavrela so Spojenými štátmi dohodu o voľnom obchode v roku 1992 aj napriek tomu, že Salinas sa jej dlhšie bránil uvedomujúc si jej politické dôsledky. Dopady trhovej reformy však mali za dôsledok prehĺbenie ekonomickej a sociálnej nerovnosti v spoločnosti, ktorá už aj tak po dlhé roky patrila medzi krajiny s najvýraznejšími sociálnymi rozdielmi na svete. V roku 1992 dostávala najchudšia polovica Mexičanov len 18% národného dôchodku. V roku 1994 prezident Zedillo oznámil devalváciu meny. Následne Mexiko stratilo obrovský počet pracovných miest, na mexickej burze došlo k odhadovanej strate 70 miliárd *USD* hodnoty mexických akcií, utrpelo únik kapitálu, ročná inflácia dosiahla 50%, nárast nákladov hypoték a pôžičiek prekročil vysoko percento inflácie, v dôsledku čoho začalo dochádzať k reťazovým bankrotom firiem a bánk. Dopady trhovej reformy boli nepriaznivé dokonca aj z hľadiska Ameriky. Hlavným záujmom Ameriky bolo a je udržanie politickej stability, avšak Mexiko sa z výnimočne stabilnej latinskoamerickej krajiny premenilo na krajinu, ktorej budúcnosť je značne problematická. Mexiko má so Spojenými štátmi priepustnú 3000km dlhú hranicu rizikovou ako zdroj významného ilegálneho prisťahovalectva a drog. Po devalvácii mexickej meny v roku 1994, bolo nutné predísť dominovému efektu zrútenia akciového trhu a finančnej kríže, čo by presiahlo aj Latinskú Ameriku, naviac keď penzijné americké úspory boli v Mexiku investované a americkí investori utrpeli stratu vo výške 30 miliárd *USD*. Nazhromaždená a poskytnutá pôžička Spojenými štátmi v roku 1995 vo výške 20 miliárd *USD* a pomoc *MMF*, ktorý poskytol Mexiku 18 miliárd *USD*, pričom túto sumu takmer 40 miliárd *USD* možno považovať za najvýznamnejšiu záchrannú operáciu, aká bola vo svete poskytnutá, nachádza preto vzhľadom na horeuvedené fakty svoje vysvetlenie. Pred touto devalváciou bol mexický experiment varianty amerického voľného trhu považovaný za niečo, čo bolo hodné nasledovania zo strany vo všetkých rozvojových krajinách, no dnes je ekonomický vývoj v tejto krajine predpokladať dosť obtiažne.

5. Čína

V Číne, ako aj v Hongkongu, Singapure, Tchaj-wane, Indonézii, Malajzii, Filipínach ako aj v čínskej diaspóre po celom svete sú firmy väčšinou malé, a aj keď sa stanú väčšími, ich interné a externé vzťahy sú osobné a závislé na rodine, spoliehajúce sa skôr na vzájomné dlhodobé vzťahy a záväzky ako na formálne zmluvné záväzky. Anglosaské koncepcie právne viazanej firmy ako základnej jednotky ekonomickej činnosti sa nehodí na vysvetlenie činnosti

a štruktúr čínskych rodinných firiem, ktoré majú komplexné mimofiremné prepojenia ovplyvňujúce rozhodovací proces. Rodinný charakter čínskej podnikateľskej kultúry je odrazom čínskej spoločnosti, v ktorej je dôvera v závažných veciach málokedy prejavovaná mimo vlastné príbuzenstvo. Vzťahy dôvery a povinností rozšírené mimo vlastné príbuzenstvo sú markantné v anglosaskom svete, ale i v Japonsku, no v Číne boli vždy slabé. Takisto sa čínsky kapitalizmus odlišuje i od kapitalizmu v Korei. Tam v hospodárstve dominujú konglomeráty, ktorých rozhodujúce pozície zastávajú zakladajúce rodiny, ktoré však kooperujú nad rámec týchto rodín. Desať najväčších konglomerátov produkuje viac ako polovicu kórejského exportu a tridsať najväčších konglomerátov ovláda tri štvrtiny produkcie krajiny. Takisto možno tvrdiť, že kapitalizmus kontinentálnej Číny sa odlišuje od kapitalizmu existujúceho v čínskej diaspóre. Kontinentálna Čína nie je plne kapitalistickou ekonomikou. Jej pozoruhodný rast je čiastočne vysvetlený aj tým, že čínski robotníci nemajú až takú vyjednávajúcu silu, a preto majú nižšie mzdy ako robotníci v kapitalistických krajinách v porovnateľnej fázy rozvoja. Avšak dôležitým javom je ten, že ekonomická kultúra konverguje s kultúrou zámorských Číňanov, ktorí majú rozhodujúcu úlohu pri financovaní expanzie súkromného sektora, čiže existuje predpoklad, že Čína sa stane plne kapitalistickou ekonomikou avšak podľa vlastného lokálneho modelu pod podmienkou niekoľkogeneračného rozvoja neprerušovaného politickými nepokojmi alebo ekologickými katastrofami, ktoré hrozia po degradácii životného prostredia spôsobeného režimom Mao Ce-tunga, ktorého dôsledky boli ešte horšie ako v Rusku, pretože sa k nim pridružil aj problém preľudnenia. Asi desatina čínskeho územia, na ktorom býva zhruba dve tretiny populácie a kde sú produkované takmer tri štvrtiny celkovej produkcie, sa nachádza pod povodňovou úrovňou hlavných riek.

6. Japonsko

Podobne sa trhové inštitúcie pri kontaktoch so svojimi zamestnancami a ostatnými spoločnosťami opierajú o siete dôvery a nie až tak o zmluvné záväzky v Japonsku. Japonské spoločnosti sú v omnoho menšej miere separované od štruktúr okolitých komunít ako západné korporácie. Ich vzťahy so štátnymi inštitúciami sú tesné a stabilné. Na konci 19. storočia bolo Japonsko modernizované. Vzdelanostne bolo na vysokej úrovni už dlho, mestský život sa v ňom rýchlo šírila, osvojovalo si nové technológie. Je pravda, že japonská modernizácia bola spojená s pôžičkami od západných krajín, rozvinul sa bankový systém, bol vytvorený systém obchodnej legislatívy, bola vybudovaná moderná armáda a loďstvo. Všetky tieto inovácie boli spojené s preberaním niektorých západných praktík, hlavne pruských pri reforme japonského právneho systému, školstva a armády a britských pri rozvoji loďstva, avšak žiadna z týchto úprav nevedla k zmene japonských spoločenských štruktúr. Japonská industrializácia prebehla s uchovaním si národnej nezávislosti. Štátne inštitúcie podporovali ekonomický a priemyselný rozvoj vo všetkých fázach japonskej histórie, avšak rozlišovanie medzi štátom a spoločnosťou, k čomu došlo v Európe má v Japonsku malý ohlas. Dôležitosť harmónie ako hodnoty pôsobí proti hierarchickým vzťahom zhora nadol, ktoré sú spajované so štátnymi inštitúciami v Európe. Japonský kapitalizmus sa stále rozvíjal hustých sieťach veľkých firiem a dnes spoločnosti s rodinnou kontrolou aj keď menšou ako v minulosti a ich pobočky spájajú priemyslové, obchodné a finančné firmy do komplexného prepletenca vzťahov, ktoré nemajú inde vo svete obdobu. Tieto podnikateľské skupiny koexistujú s množstvom malých firiem v Japonsku, pričom vytvárajú rámec, v ktorom ostatné podniky fungujú. Vzájomné prepojenie ekonomiky so životom spoločnosti je už celé desaťročia útokom spomenutých skupín korporatívneho libertarianizmu, hlavne nadnárodných spoločností. Kladené požiadavky sú zamerané na obmedzenie vplyvu malých obchodov, znižovanie miery úspor a zanechanie kultúry plnej zamestnanosti. Miera nezamestnanosti Japonska je odhadovaná na 3-4% oproti priemeru krajín *OECD*, ktorý predstavuje 8%, pričom až 43% zamestnancov Japonska pracovalo v roku 1991 u toho istého zamestnávateľa viac ako desať rokov, v porovnaní s 33%

v krajinách *OECD*. Istotu pracovného miesta sa podarilo zachovať v Japonsku vo väčšej miere, ako v ktorejkoľvek inej krajine aj pod vplyvom tlaku nadnárodných spoločností a konkurencie s ostatnými východoazijskými ekonomikami. Na opísanie rozličného ekonomického fungovania ekonomicky rozhodujúcich krajín je vhodné ešte poznamenať, že i po krachu bublinovej ekonomiky, nepodporil ako pokus oživiť dopyt v situácii dlhovej deflácie, v ktorej sa Japonsko ocitlo, ani zníženie pôžičiek na úrokovú mieru 0,5% a ekonomický rast Japonska stagnuje. Aj keď reformy sú proklamované, je možné postrehnúť i pripomienky o stacionárnom stave kapitálu a produkcie, ktorý nemusí byť zákonite aj stacionárnym stavom ľudského zlepšovania a teda, že Japonsko môže dosiahnuť čohosi, ako ekonomiky stacionárneho stavu presadzovaného Johnom Stuartom Millom, v ktorej je technologický progres využívaný k zlepšovaniu kvality života a nielen na zvyšovanie množstva produkcie. Inde vo svete sa vízia ekonomiky s nulovým rastom ukázala byť chimérou.

7. Rusko

Rusko sa stalo dejiskom dvoch experimentov. Prvým bol boľševizmus, ktorý k deindustrializácii a k hladomoru. Druhým bola šoková terapia realizovaná krátko po kolapse Sovietskeho zväzu s cieľom zaviesť v postkomunistickom Rusku voľný trh. Prostredníctvom šokovej terapie zavedenej Jegorom Gajdarom sa postkomunistická vláda Borisa Jelcina snažila rešpektovať rady nadnárodných spoločností západných poradcov a transplantovať do Ruska trhovú ekonomiku amerického štýlu. Vznikla však nová odroda ruského kapitalizmu líšiaca sa od všetkých druhov, aké na západe existujú a aj od tých, ktoré vznikli v iných postkomunistických krajinách. Gorbačovova politika štrukturálnej reformy ekonomiky a politickej liberalizácie spôsobila chaos. Došlo k rozpadu nielen inštitúcií centrálneho plánovania, ale aj značnej časti sovietskeho štátneho aparátu. Chýbala organizácia pre program postupných reforiem. Menovanie Jegora Gajdara v roku 1991 aby riadil prechod Ruska k trhovej ekonomike, bolo dôkazom, že Jelcin chápal, že reforma postupných krokov nie je reálna a tak nevyhnutnými boli postupné kroky šokovej terapie – rýchle, radikálne a ďalekosiahle opatrenia a nie postupne stupňujúce sa reformy. Gajdar svoju politiku formoval pod vplyvom ekonómov ako Jeffrey Sachs, ktorý je presvedčený, že svetová prosperita bude rásť, keď sa univerzálne rozšíri model amerického voľného trhu. Jadrom Gajdarovho programu bolo uvoľnenie cien. V roku 1992 bola v 90% obchodovaného tovaru uvoľnená kontrola cien. Následne sa ceny zvýšili o 250%, mzdy vzrástli len o 50%, takže na istý čas boli podniky omnoho ziskovejšie. Keď sa uvoľnili ceny, značná časť ekonomiky bola ovládaná monopolmi, takže tí ktorí ich mali pod kontrolou dosahovali obrovské zisky, zatiaľ čo ekonomická situácia väčšiny ľudí sa zhoršila. Druhou zložkou šokovej terapie bola privatizácia spustená v roku 1992. Do konca roka 1994 vláda sprivatizovala tri štvrtiny veľkých a stredných podnikov Ruska. Podobne ako pri cenovej liberalizácii, aj zisky z privatizácie boli rozdelené nerovnomerne. Po povolenom skúpení balíčkov podnikových akcií, sa manažéri a zamestnanci stali väčšinovými akcionármi v 70% všetkých podnikov a kupóny vydané pre verejnosť boli skúpené vedením podnikov. Napriek tomu na konci roku 1994 bolo cez 40% akcií priemernej ruskej privatizovanej spoločnosti v rukách ich zamestnancov a 10% v rukách štátu a je možné, že tento pluralistický model vlastníctva pretrvá aj naďalej a teda ruský kapitalizmus sa nebude vyvíjať smerom k anglosaskému modelu akcionárskeho vlastníctva, ale bude to pluralistický systém s firmami, ktoré riadia ich vlastníci, podobne ako je to v Nemecku. Tretím prvkom šokovej terapie bola stabilizácia štátnych financií. Avšak modely, na ktorých bola postavená ruská šoková terapia, ako úspešná kontrola inflácie v niektorých latinskoamerických krajinách, boli v Rusku neaplikovateľné. Dlhoročná existencia komunistického režimu v Rusku a ohromná veľkosť vojenského priemyslu vytvárajúceho zhruba tretinu HDP nemali obdoby. Slabosť občianskeho sektoru

spolu s absenciou tradície legitímneho súkromného podnikania znamenali, že v krajine neboli predpoklady na úspešné zvládnutie šokovej terapie. Opustenie od šokovej terapie v rokoch 1993-1994 ukazuje, že aj Jelcin so svojimi poradcami pochopili, že modernizácia podľa vzoru akejkoľvek západnej tržnej ekonomiky nie je v Rusku realizovateľná, pretože ani ekonomické ani politické inštitúcie zo západu nebolo možné jednoznačne transplantovať do jedinečnej situácie postkomunistického Ruska, ako krajiny s európskoázijskými záujmami a tradíciami.

Kapitalizmus dnešného Ruska, ktorý nahradil centrálné plánovanie nachádzajúci sa vo svojej vývojovej fáze, a nie v konečnom bode ruského ekonomického rozvoja, sa vyznačuje zasahovaním štátu ktoré koexistuje s rozsiahlymi oblasťami neregulovaných podnikateľských aktivít. Tento ekonomický systém nie je prechodnou fázou vo vývoji smerujúcom k trhovej ekonomike západného typu. To však neznamená, že sa nevyvíja. Je pravdepodobné, že vzhľadom na potenciál krajiny sa časom vyvinie do čohosi, čo bude podobné úspešnému štátu riadeného kapitalizmu, ktorý spôsobil rýchly ekonomický rozvoj Ruska v posledných desaťročiach cárskeho Ruska. Ako vidíme, tento rozvoj však nebude stály. Bude ho sprevádzať mnoho zápasov medzi mestom a vidiekom, medzi regiónmi a konfliktnými ekonomickými záujmami vedenými na pozadí ruského štátu a podnikanie a kriminalita budú neraz navzájom prepojené.

8. Európa

Európsky kapitalizmus, ak sa dajú jednotlivé európske ekonomiky do tohto pojmu zahrnúť, keďže členovia EÚ majú navzájom odlišné ekonomické kultúry a ich hospodárske situácie sa takisto odlišujú, má predpoklad aj naďalej sa výrazne odlišovať od amerického voľného trhu. Žiadna európska krajina nie je pripravená tolerovať sociálne dopady spôsobené voľným trhom v Spojených štátoch. Hranice medzi štátom a občianskou spoločnosťou ostanú priepustné, nikdy nedôjde k takej mobilite pracovnej sily ako v USA, a je možné, že nikdy nebude existovať v Európe štát, ktorý by mal právomoci americkej federálnej vlády. Z týchto dôvodov možno konštatovať, že americký model voľného trhu nenahradí sociálnejší model trhového hospodárstva v Európe, aj keď európske trhy nemôžu prežiť vo svojich súčasných formách. Napríklad nezamestnanosť dosahuje úrovne (oscilujúcej okolo 10% v EU ako celku), ktorú nie je možné znášať donekonečna. Keď populácia ako celok starne, fiškálne dopady nezamestnanosti takého rozsahu musia nutne spôsobiť problémy.

Globálna mobilita kapitálu a produkcia vo svete otvorených ekonomík spôsobili problém nezamestnanosti, ktorého riešenie dnes nie je ľahké, keďže úspešné deficitné financovanie plnej zamestnanosti predpokladá existenciu uzavretej ekonomiky a monetaristické teórie, ktoré v súčasnosti dominujú svetovým centrálnym bankám a nadnárodným inštitúciám popierajú, že by bolo možné dosiahnuť kompromis medzi cenovou stabilitou, ktorú kontrolovať bude jedinou povinnosťou Európskej centrálnej banky, a plnou zamestnanosťou. Ak by sa štát pokúsil zvyšovať zamestnanosť pomocou expanzie ekonomickej aktivity financovanej pomocou štátneho deficitu, nie hrozba sankcií za nedodržanie jeho veľkosti, ale izolácia akéhokoľvek štátu prostredníctvom transakcií s obligáciami a menami, ktoré sú dnes svetové trhy schopné realizovať. Tohto tvrdenia dôkazom môže byť pod tlakom globálneho trhu s obligáciami prejavovanie nezáujmu o švédске obligácie v roku 1994, čo vyvolalo vo Švédsku značné politicko-ekonomické reakcie. Navyše k problematickému vzťahu cenovej stability a zamestnanosti pribúda to, že v prvých rokoch existencie jednotnej meny musia európske inštitúcie čeliť nebezpečeniu, že v predstavách občanov bude spojované práve s nezamestnanosťou, aj keď jednotná mena vytvára ekonomickú moc schopnú rovnocenne vyjednávať so spojenými štátmi a euro bude súperiť s dolárom o svetovú dominanciu. Jednotná mena nebude izolovať Európu od stále intenzívnejších konkurenčných tlakov globalizácie.

Záver

V stručnosti načrtnutý ekonomický vývoj v súvislosti s charakterom a vplyvom prijatých reforiem v spomenutých krajinách implikuje tvrdenie, že neexistuje univerzálne doporučiteľný model globálneho voľného trhu a z tohto tvrdenia by sa malo vychádzať pri budovaní globálnej spoločnosti, povedomia jej občanov a pri realizovaní reforiem s globálnym dosahom.

Literatúra

- [1] GRAY J.: Márne ilúzie – Falošné predstavy globálneho kapitalizmu, Paradigma, Košice, 2002. ISBN 80-968603-1-3
- [2] EHL, M.: Globalizace pre a proti, Academia – Nakladatelství akademie vied České republiky, 2001. ISBN 80-200-0897-7
- [3] HENDERSENOVÁ H.: Za horizontom globalizácie (Utváranie udržateľnej globálnej ekonomiky), DharmaGaia, Praha, 2001. ISBN 80-85905-93-0
- [4] SOROS, G.: Kríza globálneho kapitalizmu, Kalligram, Bratislava, 1999. ISBN 80-7149-270-1
- [5] www.konzervativizmus.sk
- [6] www.libinst.cz
- [7] www.monde-diplomatique.fr